

Investeren in kunst als bouwsteen voor
een dialoog tussen mens en wereld,
waarin 'niet weten' heel gewoon is.

Kijken, luisteren & verbinden

Een visie met acht thema's en conclusies
voor een nieuwe infrastructuur waarin
wederkerigheid tussen politiek, de
kunsten en het publiek voorop staat.

**Onze hoop blijft altijd
gevestigd op het nieuwe dat
elke generatie voortbrengt**

Hannah Arendt

Een inhoudelijk, overkoepelende visie over de inzet van de autonome kunsten in ons bestel

De waardering voor kunst is een belangrijke pijler voor het democratisch gehalte van een samenleving, omdat een democratie nu eenmaal bestaat bij de gratie van het kunnen en mogen uitdragen van culturele verschillen. Het zou daarom juist de taak van een democratische regering moeten zijn om die culturele pluraliteit te stimuleren, waarmee ze ook de sociale cohesie binnen de samenleving kan verstevigen, omdat kunst en cultuur de bekrachtiging zijn van het individu binnen de gemeenschap.¹

In deze tijd, in het hoofdzakelijk westerse deel van de wereld, zitten wij in belangrijke mate gevangen in onze economische structuren en het mondiaal kapitalisme. Een systeem dat in de context van de verlangens-economie in belangrijke mate ons dagelijks leven bepaald. In zijn boek *Door kunst onderwezen willen worden* schrijft Gert Biesta²: “Net zoals kunst de dialoog tussen mens en wereld is, is kunst ook de verkenning en omvorming van onze verlangens, zodat ze een positieve kracht kan worden in de manier waarop we proberen op volwassen wijze in de wereld te staan.”

Een bestaand systeem omverwerpen kan niet het uitgangspunt zijn voor een nieuw begin. We moeten juist binnen het systeem blijven om in de tijdsgeest onderbouwde veranderingen te implementeren in een tijdsbestek waarbinnen alle betrokkenen zich kunnen heroriënteren

¹ Joke J. Hermsen. *Kairos een nieuwe bevrologenheid*. 2014 – Hanna Arendt, pag. 175

² Gert Biesta, *Door kunst onderwezen willen worden*, pag. 75

op een mogelijk nieuwe, aanvullende aanpak. Of misschien zelfs wel het beëindigen van de activiteit. En terug naar een productiecultuur die niet alleen voor een economisch *well to do* publiek bereikbaar is, maar ook voor mensen met eenzelfde behoefte maar met een aanzienlijk kleinere beurs. Landelijke spreiding van kunst en cultuur moet daarbij serieus genomen worden.

De ontstaansgeschiedenis van de (huidige) BIS werd bestudeerd en een grote groep makers en uitvoerders participeerden in het zoeken naar een basis voor een visie op een nieuw kunst- en cultuurbestel.

De onderzochte thema's, voor een visie op het door de (demissionair) staatssecretaris Cultuur en Media Gunay Uslu voorgenomen toekomstbeleid zijn:

- de rol van tijd.
- de autonomie van kunst.
- stop met subsidiëren, begin met investeren.
- de afrekencultuur.
- de plaats en het belang van de creatieve industrie.
- creativiteit als bouwsteen in het onderwijs.
- met een gezond koraalrif van bewondercultuur naar belevingscultuur, van economisch denken naar ecologisch denken en de spreiding van de kunsten. Dé nieuwe bouwstenen voor een waardevolle samenleving.
- continuïteit, vernieuwing en meer wederkerigheid in nieuw werk.

De rol van tijd

“De kunst is al vaak voor het schip gespannen van menig ideologie, van economische noodzaak de afgelopen honderd jaar of van meerdere secundaire zaken. Soms vurig verdedigt zoals ik geprobeerd heb met mijn boek *Ogenblik & Eeuwigheid: Meer tijd voor de kunst*. Wat is de kunst niet ten deel gevallen als we het over minachting en hoon hebben. Misschien is de vraag wat wij van de kunst nodig hebben en wat de kunst van ons nodig heeft. Het antwoord is eigenlijk drieledig: tijd, ruimte en aandacht”, aldus Joke Hermsen in haar openingspeech van de eerste brainstormbijeenkomst op 22 mei 2023.

Kunst biedt ruimte in onze almaar voortrazende (klok) tijd. Bewandel het kronkelpad, zoals Robbert Dijkgraaf dat noemt, dat ruimte biedt. Een ander soort aandacht en verruiming van onze verbeeldingskracht. Er moet ruimte zijn voor ‘niet weten’. Dan is het als maker toegestaan niet te weten waar je uitkomt en dat je daar niet op afgerekend kan worden. Dat je als nieuwe maker aan de slag kunt gaan met leren kijken, luisteren en verbinden. Het beleven van verschillende tijdsdimensies en -belevingen zoals omschreven door Joke Hermsen aan de hand van Chronos en Kairos, figuren uit de Griekse mythologie – de kloktijd en de innerlijk zwevende tijdsbeleving – biedt ruimte voor het ‘omdenken’, nodig om de gewenste positie van de kunst contouren te geven.

De overheid moet breken met de vooraf vastgelegde afrekencultuur op te behalen doelen en vertrouwen schenken in de kracht van de autonome kunst en kunstenaar, als helende kracht in de spiegel van bewustwording in onze pluriforme samenleving.

De autonomie van kunst

Het herscheppen van een denkbeeld in materie is een autonoom proces en behoort tot de grondslag van een nieuw te ontwikkelen kunstensysteem. Ook in een collectief is dat altijd op basis van het autonome proces van een individu. Dat geldt niet alleen voor kunstenaars, maar voor elke creatieve gedachte. De professionele kunstenaar zal, met inzet van zijn ambachtelijke kennis en vaardigheid, op zoek gaan naar de realisatie daarvan. Dat geldt voor elke scheppende discipline en kunstvorm. Het denkbeeld wordt opzichzelfstaand of in uitvoering doorgegeven aan de ontvanger: de kijker en luisteraar die zich op die manier kan verbinden met het werk. Individueel, maar ook in een collectieve setting.

Anselm Kiefer zegt daarover: “Wat doet de kunstenaar? Hij legt verbanden. Hij knoopt onzichtbare draden tussen dingen. Hij duikt in de geschiedenis, of het nu de geschiedenis van de mensheid is, de geologische geschiedenis van de aarde of het begin en het einde van de zichtbare kosmos.”

De autonomie van de denk- en gevoelswereld en de kracht die daar vanuit kan gaan moet door de overheid erkend, gegarandeerd en geïmplementeerd worden in een nieuwe cultuur waarin kunst kan gedijen in de samenleving en bij kan dragen aan die samenleving. Daarop moet een nieuwe structuur voor de kunst en daarmee voor de samenleving gebaseerd zijn.

Stop met subsidiëren, begin met investeren

Een subsidie of een donatie is een financiële bijdrage die je kunt krijgen van een overheid of van een particuliere organisatie. Een investering is een financiële bijdrage voor een doel in de toekomst. Bij onderwijs en wetenschap spreken we van noodzakelijke kosten van een maatschappelijke investering in de toekomst en de kwaliteit van de samenleving. Omdat de autonome vrijheid in de kunsten op hetzelfde niveau staat als de vrijheid van onderzoek in de wetenschap moeten beiden gekwalificeerd worden als een maatschappelijke investering. Die is noodzakelijk voor de ontwikkeling van onze samenleving.

Het toekomstige doel, met publieksgeld gefinancierd, wordt door de overheid op basis van wederkerigheid met de kunstensector vastgelegd. Tussen de overheid en de kunsten, en de kunsten en het publiek. Het uitgangspunt is dat kunst een belangrijke bouwsteen is in onze pluriforme cultuur waar het gaat om waarde, dialoog en respect. Kunst, en de uitvoering daarvan, weet bruggen te slaan in onze pluriforme samenleving. De autonomie van de kunsten en de diversiteit in de kunsten zijn daarin een voorwaarde. Het streven is niet een financieel gewin, maar een maatschappelijke waarde te definiëren voor en door een samenleving in ontwikkeling. Vertrouwen in elkaar is daarbij het codewoord, dat niet met 'ik' begint. Naast een 'deskundigen' oordeel voor de overheid zou er ook een college moeten komen met een evenwichtige samenstelling tussen kunstenaars/deskundigen en ontvangers/burgers. Beiden worden zo volwaardige en gelijkwaardige scheppers van en deelnemers aan een nieuwe kunstzinnige en creatieve

cultuur. Dat zou een logisch voortvloeijsel moeten zijn uit het uiteindelijke voorstel voor een nieuwe cultuur tussen overheid en het kunstenveld. In de rol en de inbedding in de maatschappij van de scheppende en uitvoerende kunsten.

Investeren in de autonome kunsten met publieke middelen is noodzaak omdat de kunsten substantieel bijdragen aan de transitie waarin onze maatschappij zich bevindt.

De afrekencultuur

Een van de grootste struikelblokken voor makers en uitvoerders in de kunsten is de afrekencultuur. Hierbij wordt alleen gerekend met materiële output (aantallen bezoekers, hoeveelheid voorstellingen, enz.). Het jaren vooruit moeten bepalen wat de uitkomsten van je ideeën zullen zijn lijkt op een neoliberale subsidiëring met als doel winstmaximalisatie. In een nieuw systeem zou dit struikelblok moeten verdwijnen. Kunst en cultuur dienen andere doelen in de samenleving. Er moeten dus nieuwe manieren worden ontwikkeld om de waarde, de werking en het belang van kunst te karakteriseren, te waarderen en te evalueren. Een nieuwe taal die durft te spreken over immateriële waarden en ervaringen.

Vertrouwen in de kunst en wederkerigheid betekent vrijheid van denken en mogen falen. Een voorwaarde voor het ontdekken van nieuwe wegen.

De plaats en het belang van de culturele en creatieve sector

Kim Putters, voorzitter SER, in *De Volkskrant* van 12 januari 2023: “Ik wil de wereld van kunst, cultuur en design thinking betrekken bij grote transities. We moeten kortom, onze werkwijze veranderen.”

- De culturele en creatieve sector vormen een eco-systeem waarbij kunstenaars en creatieve professionals – veelal ontwerpers, vanuit een autonome houding anticiperend op de buitenwereld – hun rol vervullen.
- De autonomie van kunst gaat over het omzetten van een denkbeeld en om op een innerlijk gevoelsniveau een verbinding te zoeken met de kijker en/of luisteraar. Het individu: al dan niet in een collectieve setting. De creatieve professional is empathisch naar de buitenwereld, vertrouwt op zijn innerlijk kompas en zijn ambachtelijke kennis om dat vorm te geven.
- Cultuur is de representatie van de mensen die er in wonen, werken en leren en daarom altijd in ontwikkeling. De geldende burgerrechten spelen daarin een belangrijke rol. De waarde van een pluriforme cultuur is in hoge mate afhankelijk van de vrijheid tot en het aangaan van de dialoog tussen bewoners, de politiek, een religie of een levensovertuiging.

De creatieve industrie is bij uitstek de sector die zoekt naar toepassing van creatieve methoden van de kunst in praktische domeinen. Zij maakt de verbinding tussen kunst en maatschappij, economie en ondernemingen. De creatieve industrie werkt in het bereik van een blijvende economische oplossing en de

kunstensector op het gebied van de emotionele beleving voor de duur van de uiting. Samen zijn ze één geheel als kracht van creativiteit.

De creatieve industrie is voor het praktische domein een belangrijke partner om oplossingen te ontwikkelen voor maatschappelijke problemen en om vastgelopen structuren in wetgeving, uitvoering en analyses vlot te trekken. Vanuit haar specifieke kennis en ervaring is de creatieve industrie ook in staat om waar nodig gebruik te maken van de verbindende creativiteit van de kunsten.

Creativiteit als bouwsteen in het onderwijs

In hoeverre hebben de kunsten binnen het ministerie van OCW een natuurlijke verbinding met de O van onderwijs. Creatieve vakken die als bouwstenen de ontwikkeling van de leerling dienen zijn nog steeds niet als vast onderdeel in het curriculum van het onderwijs opgenomen. Terwijl ook het onderwijs de vrijheid van het individu erkent en centraal stelt. Kunst en kunstzinnige activiteiten spelen een cruciale rol in de vorming van het (jonge) publiek. Het met je handen leren omzetten van een denkbeeld naar een materiële of immateriële vorm verruimt het inzicht en vormt de geest. Zowel in hoe te leren omgaan met ‘weerstand’ als in het oplossen en begrijpen van cognitieve kennis. De roep in de maatschappij om oplossingsgericht te denken en te helpen transitie waar wij voor staan mede in goede banen te leiden, wordt steeds groter. Daarin is de creatieve eigenheid en de kunst van wederkerigheid een

must, een toegevoegde waarde voor het individu en de dialoog met de culturele samenleving. “De connectie tussen hand en brein is erg belangrijk. De computer is een andere entiteit, ook al kun je beter typen dan schrijven met de hand. Het geeft me een gevoel van vrijheid, ik kan mijn verbeelding echt laten gaan”, aldus de componist Lera Auerbach.

De bouwwereld heeft voor haar toekomstige werknemers inmiddels de ‘ontdekhal’ gerealiseerd. Een vrijplaats waar kinderen van alles en nog wat ontdekken en maken.³ De kinderen moeten als volwassenen in latere, wellicht onzekere tijden oplossingen voor diepgaande vragen, nu en in de nabije toekomst, vanuit een actief bewustzijn durven en willen aanpakken.

*}} Het structureel opnemen van creatieve vakken behoort tot het grondrecht
}} dat opgenomen moet worden in de wet op het onderwijs*

³ NRC, 17 oktober 2023

Van bewondercultuur naar belevingscultuur

Met een gezond koraalrif van bewondercultuur naar belevingscultuur. Van economisch denken naar ecologisch denken en de spreiding van de kunsten. Dé nieuwe bouwstenen voor een waardevolle samenleving. In de zee van kunsten is het van het grootste belang dat er een gezond koraalrif is. Dat gaat niet alleen over een plaats voor jonge beginnende makers, maar over nieuwe, onafhankelijke ontwikkelingen in de kunst. Het westen maakt drie grote crisissen door. De economische crisis, de klimaatcrisis en een sociaal-culturele crisis.⁴ Het verval van normen en waarden met moreel tendentieuze, sociale en maatschappelijk ontwikkelingen kunnen door autonome creativiteit als belevingscultuur leiden tot nieuwe wegen met nieuwe vitaliteit en creativiteit. Franciscus Mineur zegt daarover: “Of het nu gaat om culturele instellingen die hun bezoekers als ‘gasten’ of ‘vrienden’ aanspreken en hen overal bij betrekken willen, om kunstperformances waarbij de bezoeker een actieve rol krijgt en vaak midden in het gebeuren staat, of om activistisch theater dat rechtstreeks wil ingrijpen in sociale omstandigheden, het theaterpubliek krijgt en neemt in toenemende mate de rol van mee-maker, van mede-programmeur of mede-recensent. Deze tendens past goed binnen de huidige belevingscultuur, waarin mensen niet alleen publiek maar ook performer kunnen zijn en waarin het zelf mee-gemaakt hebben zowel een aantrekkelijke als gezaghebbende ervaring is.”⁵

⁴ Human. *Het filosofisch kwintet*, interview met Hans Boutellier

⁵ Franciscus J.W. Minor. *Theater in een belevingscultuur. Nieuwe rollen, nieuwe mogelijkheden van kritiek*. 2023

Liggen oplossingen naar een actieve belevingscultuur buiten de veelal passieve belevingscultuur van concertzaal of schouwburg? Een uitgangspunt dat al ruim veertig edities geleden op het Oerol Festival postvatte: “In de kern is dat we telkens opnieuw een tijdelijke ideale samenleving opbouwen die een blijvend effect heeft op het erkennen van de kracht van kunst, en het zien van de schoonheid van ons landschap en de mensen die het bewonen”.⁶

De rol van het publiek komt daarmee los van het plaatsnemen op een stoel en in bewondering waarnemen wat er zich voltrekt. De schoonheid van steden en dorpen moet voldoende inspiratie opleveren om de *Visie & Missie* van Oerol op grote schaal te implementeren. Het neoliberale voortgangsoptimisme⁷ dreigt, onder de impact van het hoogst onwaarschijnlijke⁸ in een beschavingscrisis terecht te komen. Kunst kan en moet daarin ook nu een rol blijven vervullen zoals ze dat altijd heeft gedaan in de geschiedenis.

Het onuitgesproken predicaat hoge of lage kunst wordt mede bepaald door de omgeving waarin die kunsten zich afspelen. Prestigieuze presentatieplekken voor toneel, muziek en beeldende kunst, soms aangejaagd door de economische waarde van kunst en de aandacht in de pers spelen daarbij een opiniërende rol. Kunst moet door het actief betrekken van professionals op een nieuwe

⁶ *Visie & Missie*. Oerol Festival

⁷ Wim Couwenberg. *Nieuwe tekenen van verval aan de wand van Europa*. 2011

⁸ N.N. Taleb. *De zwarte zwaan. De impact van het hoogst onwaarschijnlijke*. 2020

manier gaan wortelen in de samenleving. Niet alleen in de grote en middelgrote steden, maar tot ver in hun omgevingen.

Het gaat steeds weer om de noodzaak van de ontwikkeling van een nieuwe cultuur waarin de ontmoeting, de dialoog en de verbinding tussen kunstenaars en burgers wordt gekoesterd en verder ontwikkeld.

De feiten

Aan cultureel erfgoed wordt door provincies en gemeenten meer dan twee keer zoveel geld uitgegeven dan aan b.v. podiumkunsten of musea. En bijna vijf keer zoveel als aan Kunst- en Cultuureducatie. Per hoofd van de bevolking lag dat in 2020 weliswaar boven het Europees gemiddelde, maar in de spreiding in Nederland met te grote verschillen.⁹ Die soms groteske verschillen in de bijdrage per inwoner van de provincies geloof je niet als je het leest. Noord-Holland krijgt € 61,- per inwoner en Drenthe € 2,-. Als kunst en cultuur tot de grondrechten behoren voor de Nederlandse samenleving wordt het de hoogste tijd de samenlevingen in Friesland, Flevoland, Noord-Brabant, Zeeland en Drenthe serieus te nemen en ze er door een fatsoenlijke financiële ondersteuning inhoudelijk bij te betrekken.

Dat er (gemiddeld) zoveel geld uitgegeven wordt aan het vastleggen van ons cultureel verleden, ons erfgoed, terwijl het heden het culturele verleden bepaald, is opvallend. Nogal verontrustend omdat kunst- en cultuuruitingen en creatieve en artistieke expressie in het bijzonder in het 'nu' veelal een reflectie zijn op de huidige tijd. Waarin de kunsten een belangrijke rol spelen in de dialoog met onze pluriforme samenleving en daarmee van grote invloed zijn op onze cultuur. Massih Hutak vraagt zich af: "Wie bepaalt wat nu kunst of cultuur is. Dat ik dan wat ik bij het grofvuil vindt b.v. in het museum bijgezet kan worden? Onze manier is eigenlijk de enige

⁹ Bron: OCW in Cijfers 2021. Landelijke subsidie perspectief.

die ik ken. Mijn enige academische achtergrond is Hiphop en jullie hebben ons niet ontdekt. Wij waren hier al lang.”¹⁰

De overheid investeert in de kunsten als een ecologische bouwsteen op basis van wederkerigheid door het faciliteren van ontwikkelingsgeld, ruimte en vertrouwen. En bereikt daarmee bewoners tot aan de grenzen van ons land.

Continuïteit, vernieuwing en de wederkerigheid in nieuw werk

Een van de belangrijkste aspecten van het investeren in de autonome kunsten door de (Rijks-) overheid, provincies en steden is het thema ‘wederkerigheid’. Kunst hoeft niet altijd relevant te zijn aan wat er zich op dat moment afspeelt. Het is ook een branddeken. De poëtische kracht is daarin mede bepalend en is ook van groot belang. Investeer op basis van vertrouwen in de kracht en noodzaak van kunst in het ‘nu’, dat op elke volgende dag het ‘nieuwe nu’ kan zijn. Dat begint al bij het vak creativiteit in het onderwijs. Vertrouw op een gunstige ontwikkeling die op termijn generaties opleveren die iets nieuws gaan ontdekken en uitvoeren. *“Great numbers of men will bring about the future works of art”*, aldus de componist John Cage.¹¹ Maak iets, met iets dat onder handbereik ligt en verruim je belevingswereld.

¹⁰ Massih Hutak. U hebt ons niet ontdekt, wij waren hier altijd al. 2020

¹¹ John Cage. A year from Monday: Lectures and Writings 1969

De vraag

Het was de staatssecretaris voor cultuur en media Gunay Uslu die in 2022 aan het bestuur van de thema afdeling Kunst, Cultuur en Media van D66 vroeg een visie te geven over haar voornemen om vanaf 2029 een gewijzigde infrastructuur te implementeren voor de huidige Basis Infra Structuur. Wij hebben die handschoen opgepakt, ons realiserende dat wij geen organisatie zijn met een omvang als bijvoorbeeld de Raad voor Cultuur of Kunsten⁹². En beschikken evenmin over honderden netwerken en organisatorische mogelijkheden van vornoemde organisaties. Een en ander heeft geresulteerd in twee inspirerende brainstorm sessie met twintig uiteenlopende kunstenaars, makers en uitvoerders, een enkele organisator en een schrijfster/filosofe waarmee wij op zoek gingen naar een antwoord op de vraag van de Staatssecretaris.

Verantwoording

Deze visie, die uit acht thema's en conclusies ter overdenking en implementatie bestaat is mede tot stand gekomen door de deelnemers aan de brainstorm sessies:

Anthony Heidweiler – AHK theater en dans

Dimitry van den Berg – A.I. kunstenaar

Erna Staal – dir. Bibliotheek Gouda

Fedor Theunissen – Art. dir Asko-Schönberg

Hicham Khalidi – dir. Jan van Eyck

Ingrid Rollema – beeldend kunstenaar

Jeroen van Erp – founder Fabrique

Joke J. Hermsen – schrijfster/filosofe

Kalpana Raghuraman – Kalpan arts

Lisa Reinheimer – dir. Dansateliers

Luc Groen – art. dir. Cafétheaterfestival

Lucie Horsch – blokfluitiste

Manja Topper – art. leider Dood Paard

Marco Gerris – Ish dancecollective

Massih Hutak – schrijver/columnist *Het Parool*/rapper

Merlijn Twaalfhoven – componist/Turnclub

Roel Funcken – dir. Delft Fringe Festival

Shane Burmania – muziekprogrammeur Korzo /Muziekgebouw aan 't IJ

Simone Kramer – werkwarenhuis

Talitha Stijnman – producent/dir. bestuurder

Literatuur, essays en interviews

- Fred Wartna, Dorien Folkers en Arno van Riet. *No Guts & No Glory, kunst in het hart van het onderwijs*. 2022
- Massih Hutak. *U hebt ons niet ontdekt, wij waren hier altijd al*. 2020
- Gert Biesta. *Door kunst onderwezen willen worden*. 2021
- John Cage. *A year from Monday: New Lectures and Writings*. 1967
- David Hockney en Martin Gayford. *Kijken voor kinderen*. 2018
- Nassim Nicholas Taleb. *De Zwarte Zwaan. De impact van het hoogst onwaarschijnlijke. Kunst en Crisis 1-7*. 2020
- Hannah Arendt. *Tussen verleden en toekomst, de crisis in het onderwijs*. 1968
- Maïke Weisspflug, Hannah Arendt. *Die Kunst Politisch zu Denken*. 2019
- Joke J. Hermsen. *Kairos, een nieuwe bevlogenheid*. 2015
- *NRC*, 17 oktober 2023
- Human. *Het filosofisch kwintet*, interview met Hans Boutellier
- Franciscus J.W. Minor. *Theater in een belevingscultuur. Nieuwe rollen, nieuwe mogelijkheden van kritiek*. Proefschrift Maastricht University 2023
- *Visie & Missie*. Oerol Festival
- Wim Couwenberg. *Nieuwe tekenen van verval aan de wand van Europa*. *Civis Mundi Digitaal* #3.2011
- *De Volkskrant*, 12 januari 2023
- OCW in Cijfers 2021. Landelijk subsidie perspectief

Met dank aan

- Het bestuur van de Thema-afdeling Kunst, Cultuur en Media D66: inhoudelijke en financiële ondersteuning
- Stichting House of Rat en het Korzo theater in Den Haag. Zij stelden belangeloos hun ruimten ter beschikking
- Roel Funcken en Oscar Wibaut voor hun adviezen
- Laura Cornelisse voor de notulen
- Marianne Kleijwegt voor de redactie van dit stuk
- Robert Muda van Hamel, Spacebar (grafisch ontwerp/opmaak)

© 2023. Michael de Roo
Productie, sponsoring,
gespreksleider en teksten,
bestuurslid van de thema afdeling
Kunst, Cultuur & Media D66.